

(razgovor s tahar ben želunom, dobitnikom ovogodišnje gonkurove nagrade)

pisanje je čudesna avantura u kojoj i sam učestvujem

Gospodine Ben Želun, gde su vaši književni počeci?

Čime sam počeo? Poezijom. Pre svega sam pesnik, poezija mi najviše odgovara kao izraz: Uostalom, poezije se ne odričem utoliko što u svojim romanima pokušavam da stvorim onaj isti senzibilitet, one emocije i tamo gde poezije više nije u stihu, već u svetu koji je stvaran. Za mene je poezija sama suština svakog pisanja. Počeo sam 1966. godine, napisao sam jednu dugu, poemu, tek tako... ustvari, nije bilo baš tek tako, jer pod određenim okolnostima, umesto da napišem priču, svedočio sam o onome što sam doživio. Tada sam upravo bio prošao kroz veoma teške trenutke, ne na ličnom planu, već u odnosu na situaciju u Maroku, 1965. godine, marta meseca, došlo je do velikog revolta srednjoškolaca i studenata u Kazablanki, u Rabatu, i to je bilo veoma ozbiljno shvaćeno. Bilo je mnogo mrtvih. Upravo tada sam započeo studije na fakultetu i sve to sam

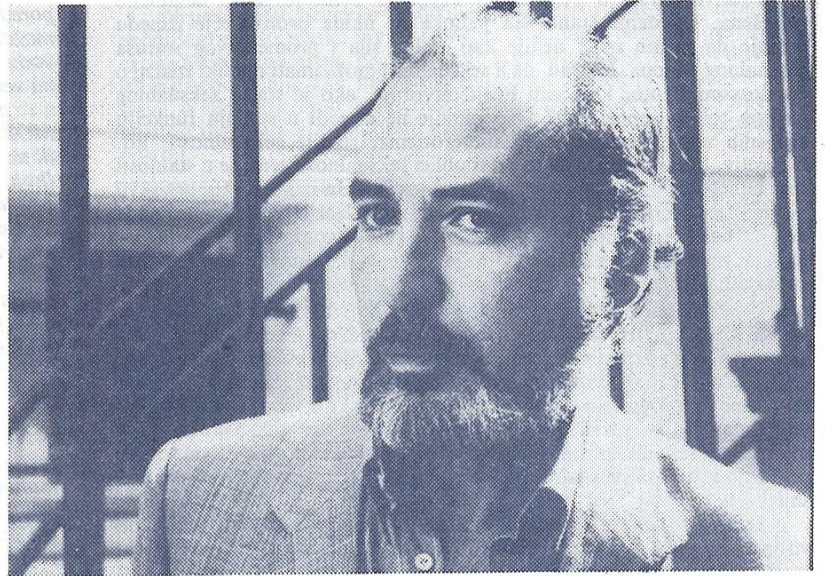
lazim u položaju koji nije ni položaj rivaliteta, ni nadmetanja. Mada je moj ritam rada svakodnevni. Radim, praktično, svako prepodne i ono što je čudesno i iznenađujuće, jeste da se uvek nešto uradi.

Da li postoje teme koje vas posebno zaokupljaju ili verujete da sve, svaka stvar, podstiče na razmišljanje?

Svakako da me sve interesuje jer nisam čovek koji živi izolovano od sveta, u planini. Živim u gradu, među ljudima, u istoriji. Mogao bih čak reći da nemam mnogo razumevanja za ljude koji dolaze da žive izolovano na imanjima, u selu, gajeći koze i krave, i živeći u jednom pročišćenom svetu. Ne, ja sam prisutan u životu i sve me interesuje. Interesuju me veliki politički problemi, svakodnevni politički problemi. Jedino što me uopšte ne interesuje i što nikako i ne uspeva da me zainteresuje, to su problemi super sila, SSSR-a i SAD i njihovo nadmetanje u osvajanju svemira. To me uopšte ne za-

TAHAR BEN ŽELUN rođen je 1944. godine u Fezu (Maroko). Od 1970. živi i radi u Parizu. Pesnik, romanopisac, esejista i novinar. Saradnik francuskog dnevnog lista »Monde«. Odbranio doktorsku tezu iz oblasti socijalne psihijatrije. Piše na francuskom jeziku. Objavio je nekoliko zbirki poezije i pripovedaka, eseje i romane: »Haruda«, Izdavač Benoe, 1973.; »Usamljenička samotnost«, izdavač Denoel, 1976.; »Moha luda, Moha mudrac«, izdavač Sej, 1978.; »Molitva odsutnog«, izd. Sej, 1981.; »Narodski pisac«, izd. Sej, 1983. i »Dete peska«, izd. Sej, 1984.

Književno stvaralaštvo je svakako odraz realnosti jednog društva, bilo kakvo da je. I ovo je sasvim tačno, posebno za sadašnju francusku književnost. Kada čitate savremenu francusku književnost, bez želje da donosite ikakve sudove, shvatate koliko je francusko društvo možda u krizi izraza. Ponekad se čovek pita: Pa najzad, šta imaju da kažu?

doživio kao nešto sasvim blisko, a u isto vreme strašno. Kasnije sam, kao i ostali, bio u jednom vojničkom taboru na odsluženju vojnog roka i tamo sam počeo da pišem. Za mene je pisanje otpočelo kao hitna i neophodna potreba za svedočenjem. Pisao sam tokom jedne godine, ustvari, rok je trajao godinu i po dana, pisao sam krišom. Po izlasku iz vojske, poema je bila objavljena 1968. godine, a kasnije sam napisao i druge poeme, objavljene u Maroku. Napisao sam podosta poetskih tekstova, a zatim, 1969., 70. godine započeo sam, ne baš pravi roman, već priču vezanu za jednu sliku iz mog detinjstva, sliku jedne žene, pomalo lude, stare kurve koja se vukla proseći po gradu Fezu, mom rodnom gradu. Kružio sam oko te priče i napisao je na 190 stranica, što je već predstavljalo knjigu, odnosno roman. Zvao se »Haruda« i objavljen je u Francuskoj, kod izdavača Morisa Nadao. Pre objavljivanja ovog romana, 1972. godine sam kod Maspéroa objavio svoju drugu zbirku poezije.

Kao dete i sasvim mlad, nisam imao ambiciju da budem pisac: Sećam se, a i majka mi je pričala, da sam kao sasvim mali bio fasciniran zlatarima.

Silazio bih sa majkom u medinu i onda bismo obilazili zlatarske radnje u kojima je sve bilo čisto, a predmeti dragoceni. Sebi sam govorio da onaj koji prodaje nakit i zlato bar nikada neće biti siromašan, uvek će imati neki prsten da proda kako bi mogao jesti. U svojoj glavi, video sam sebe kao zlatara, ali ne toliko zbog materijalnog koliko zbog estetskog momenta. Govorio sam sebi da je to veoma lako — sediš u radnji, a lepe žene dolaze da probaju nakit, dakle to je bio dobar posao. Ovo su bile doista ograničene ambicije, ali u suštini, ono što je bilo dobro je činjenica da se domen književnosti, poezije i knjige kretao više ka meni, nego što sam ja išao njima u susret. To mi je omogućilo da se osećam sasvim ugodno i prijatno, jer sve što radim, činim na jedan gotovo sasvim prirodan način, bez ikakvog mizanscena, bez ičega. To dolazi samo po sebi i tako se na-

nima, čak me ni odlazak ljudi na Mesec nije oduševio. Dakle, ono što me ne interesuje, to su ti problemi za koje kažu da su krupni, a ustvari nisu ozbiljniji, jer ukoliko bismo morali voditi računa o svom nuklearnom arsenalu koji nas okružuje, ne bismo mogli više ni cka sklopiti, ne bismo mogli disati, svi bismo se poubijali. Bolje je živeti u zaboravu, u nekoj vrsti indiferentnosti. To me, dakle, ne zanima. Ono što me zanima, prvenstveno je ljudski život i činjenica da se taj život iskazuje i kod ljudi kojima je nešto oduzeto, ljudi lišenih domovine, kao na primer Palestinci ili ljudi kojima je oduzeto ljudsko dostojanstvo, kao što je to slučaj sa nekim emigrantima, bilo da se radi o bićima kojima je onemogućeno da evoluiraju, kao na primer deca koju u nekim zemljama primoravaju na rad.

U tom smislu sam pomalo moralista, odnosno ne podnosim nepravdu i među prvima sam spreman da grdim: Kako, zašto, treba nešto učiniti, što objašnjava i moj rad i istupanje u novinarstvu još od sasvim mladih dana. Već kao četrnaestogodišnji i petnaestogodišnji dečak, u Maroku, pisao sam članke za novine. A kada sam 1971. godine došao u Francusku, imao sam izuzetnu sreću — jednog dana sreo sam osobu iz »Le Monde-a« koja mi je rekla da bi bilo dobro da nešto napišem. I tako sam od 1973. godine počeo da radim sa njima. Pisao sam uvek članke — svedočanstva, retko političke članke.

Dotirujući neke od problema i vidova života arapskog sveta koji vam je blizak, da li je reč o vašoj potrebi da bolje razumete ili da razrešite neke probleme?

Razrešiti probleme? U to ne verujem. Ne verujem da se to individualno može učiniti. Treba pre svega razumeti šta se događa, jer živimo u društvu zasnovanom pre svega na principu hipokrizije. To je fundamentalno u društvu, bilo arapskog sveta, bilo ovde. Događaji koji se tiču ljudi — o njima ne treba govoriti! Na primer, prostitucija, bilo žena, bilo dece, u nekim mediteranskim zemljama. To

postoji, ali o tome ne treba govoriti, čak se može zabraniti knjiga koja o tome govori. U takvim slučajevima kažem: Znači, vi lakše podnosite te užasne stvari, nego činjenicu da o njima čitate — reći su opasnije od života.

Dakle, ne mislim da se problemi mogu rešiti. Možemo svedočiti o njima, intervenirati rečima: Prestanite, ovako više nije moguće!, u meri u kojoj čovek može biti savest koju slušaju. Čovek čitav život i provodi u nastojanju da bude savest koju slušaju kada progovori. Čini mi se da je sve ovo uloga jednog intelektualca.

Verujete li da je fundamentalna vokacija umetnost da se suprotstavlja kontradiktornostima objektivne realnosti, da ih prevazilazi i da pruži svoj dopirinos o definisanju i ostvarivanju pravednije i bratskije zajednice ljudi?

Književno stvaralaštvo je svakako odraz realnosti jednog društva, bilo kakvo da je. I ovo je sasvim tačno, posebno za sadašnju francusku književnost. Kada čitate savremenu francusku književnost, bez želje da donosite ikakve sudove, shvatate koliko je francusko društvo možda u krizi izraza. Ponekad se čovek pita: Pa najzad, šta imaju da kažu? To je dramatično. Uostalom, ne želim da donosim aktivne sudove o tome, ali je istina da književnost može biti odraz društva, kao što je književnost 19-og veka bila odraz jednog bogatog, razvijenog i svakako kompleksnog društva čije su sposobnosti i složenosti veliki pisci ipak iskazali.

Da se vratimo bratskoj zajednici ljudi — to je simpatična humanistička ideja, ali mislim da bratstvo treba ostvariti, pre svega, u svom bliskom, neposrednom okruženju. To bratstvo postoji u svakodnevnom radu i nešto što nam je uvek smetalo, dok smo bili mladi, je raskorak između filozofskih teorija i političke prakse. Taj raskorak je za nas bio, naročito u Maroku, dok smo bili gimnazijalci i studenti, nešto nepodnošljivo. Polazi se od principa čistote — nema razloga da pravda ne postoji i mislim da je pisac neko ko neprestano želi da tu pravdu istera. U svakom slučaju, pisac ne preuzima mesto sudije, ali kada priča neku priču, kada govori o nekoj zemlji, nekom selu, naročito mislim na neke latino-američke pisce, tada čovek sazna mnoge stvari o tim zemljama. Turističkim agencijama sam uvek savetovao da umesto što daju podatke o klimi, govore o romanima u toj zemlji. Čini mi se da bi to bio ideal, i to je ono što ja činim. Upravo treba da putujem u Argentinu, a zatim na Haiti. Što se tiče Argentine, poznajem mnoge pisce koje sam i čitao. Informišem se, ne o geografiji, spomenici me ne interesuju, ali nastojim da saznam koji su mladi pisci koje bih sada mogao da čitam. Isto važi i za Haiti. Svakako da me interesuju i pejzaži, ali nikako čisti turizam. Smatram da se putem poštenog i pojedinačnog rada mogu ostvariti velike humanističke teze — svako doprinosi pomalo.

Gospodine Ben Želun, imate li potrebu da dugo akumulirate pre nego što počnete da pišete?

Da, to se dosta kuva, ponekad traje godinama, ali nikada sebi ne kažem: E, napisaću roman o tome i tome. Shvatam da postoji neka tema koja mi se mota po glavi, to traje godinama, ne mogu brzo da uradim, traje obično dve—tri godine, a postoji i rad nesvesnog koji je veoma važan. Međutim, to je tehnika, čovek je potranjivan tolikim spoljnim podsticajima, nije u stanju da sebi kaže: Evo, napisaću roman o atentatima ili o smrtnoj kazni — ne, to se ne radi tako. Može se krenuti od neke emocije, slike, od nečeg bezazlenog.

Dok pišete, imate li utisak da eksperimentišete ili prosto pišete?

Pisanje je posao. Nešto vrlo precizno, ne radi se bilo kako, mnogo se radi na formi, mnogo se razmišlja.

Ja sam protiv automatskog pisanja i pisaca koji se veoma često ne vraćaju svome tekstu. Treba stalno raditi, jer kada je knjiga odštampana, onda je gotovo, treba poštovati čitaoca, a čitalac je poštovan samo ukoliko se misli na njega. Postoji teza koja se može i braniti — naime, ima mnogo pisaca koji kažu da pišu za sebe. Istina je da čovek piše i za sebe, ali u tom slučaju ne treba objavljivati, jer u trenutku kada knjiga ode od vas, to je druga priča.

Ja sam protiv automatskog pisanja i pisaca koji se veoma često ne vraćaju svome tekstu. Treba stalno raditi, jer kada je knjiga odštampana, onda je gotovo, treba poštovati čitaoca, a čitalac je poštovan samo ukoliko se misli na njega. Postoji teza koja se može i braniti — naime, ima mnogo pisaca koji kažu da pišu za sebe. Istina je da čovek piše i za sebe, ali u tom slučaju ne treba objavljivati, jer u trenutku kada knjiga ode od vas, to je druga priča. Uostalom, to je kao kad idete na večeru kod ljudi koje ne poznajete; treba se dostojno predstaviti, biti korektan, iskren... ne znam, tako je i sa knjigom.

Dešavalo mi se da se osetim veoma neprijatno kada vidim nekoga u metrou kako čita moju knjigu. Osetim se nelagodno i nadam se da čitalac ne čita baš onaj pasus koji ne volim, koji nije dobro

obrađen. Imam osećanje odgovornosti, treba poštovati čitaoca, vi mu pričate, šapućete neku priču i on je ljubazan što vas sluša, ali on isto tako može da vam kaže: »Pa vi me gnjavite!«

Kako doživljavate sam završetak dela na kome ste dugo radili?

Pre svega postoji nešto izvanredno, ne znam da li to ljudi znaju, nešto čudesno, a to je da, kada je priča završena, niste vi, nije pisac odlučio o tome, to je sama priča odlučila, to se oseća, i tu je kraj.

Pre svega, žene su prisutne u svim mojim knjigama. To ne činim namerno, ali ličnosti koje me interesuju, kao što sam već rekao, su povređene ličnosti, oni kojima je nešto oduzeto, a čini mi se da u sadašnjim arapskom, muslimanskom svetu, a i ranije, žena je bila, a i nadalje jeste, lišena mnogih prava. I današnji pisac mora, njegova je dužnost da svedoči o tome.

Moja tehnika je veoma zanatska. Ostavljam da se tekst odmore nekoliko meseci, ne diram ga dva, tri do pet meseci, zatim ga ponovo uzimam i tada bolje vidim slabosti, greške, nespretnosti, nešto što ne ide. S vremenom, vidim bolje. I kada završim ponovni rad, testiram knjigu kod dve—tri veoma različite osobe, zahtevajući od njih da budu veoma kritični, čak jako strogi, bez ikakvog ustručavanja, da mi kažu šta nije u redu. Imam prijatelje koji hoće da mi učine takvu uslugu, što nije lako, a posle vodim računa o njihovim primedbama i ponovo radim na knjizi. Ja sam kao zanatlija, kao neko ko pravi sto — ne radi se o mašini, već o ljudskoj ruci koja počinu nespretnosti. Dakle, treba paziti.

Može li se govoriti o hrabrosti pisca i šta je to?

Kod mene je hrabrost nesvesna. Nisam ja svestan, uveravam vas, jer pišući o Eili Vizeli-u rekao sam nešto, verovatno oštro, ali nisam mislio da u tadašnjoj situaciji govorim nešto hrabro time što sam napao Eili Vizeli-a, koji je dobio Nobelovu nagradu. Ja nisam mogao da napadam individuu, već odabrani simbol Nobelove nagrade. Možda su se prevarili, jer ima ljudi koji se više zalažu za mir, koji možda više zaslužuju tu nagradu. Hrabrost je ponekad baš to — ne biti svestan.

Bilo bi zanimljivo sačiniti studiju o vašim ženskim likovima. Šta žene predstavljaju u vašem literarnom snu?

Pre svega, žene su prisutne u svim mojim knjigama. To ne činim namerno, ali ličnosti koje me interesuju, kao što sam već rekao, su povređene ličnosti, oni kojima je nešto oduzeto, a čini mi se da u sadašnjem arapskom, muslimanskom svetu, a i ranije, žena je bila, a i nadalje jeste, lišena mnogih prava. I današnji pisac mora, njegova je dužnost da svedoči o tome. Zbog toga u mojim knjigama postoji bar jedan ženski lik koji se pojavljuje i koji nešto kaže. To je konstanta koja izlazi od činjenice da sam zaljubljen u ženu, one su mnogo više od muškaraca. Ne znam, možda govorim gluposti, ali u svakom slučaju u našem društvu, interesantni elementi u koje imam poverenje da će promeniti stvari u mojoj zemlji, su žene. Imam mnogo više poverenja u volju i energiju žena nego muškaraca. Muškarci su oduvek na vlasti, bar u Maroku, i još uvek nisu ništa uradili. I danas, kada slušam devojke Magreba, one su začuđujuće. Sve ovo je veoma lično, možda se i varam, ali promene u našem društvu će doneti žene i one se već dosta bore, odlične su.

Da li ste imali priliku da čitate jugoslovenske pisce?

Ima jedan jugoslovenski pisac kojeg veoma volim, koji je pomalo lud, Danilo Kiš. Ali vidite, to je teškoća u komuniciranju. Ovde u Francuskoj smo potčinjeni onome što se prevodi na francuski jezik. Danilo je drugar, on je interesantan, ne znam da li je pravi predstavnik onog što je dobro u jugoslovenskoj književnosti. Ali on je ličnost koja ima snagu ekspresije, veoma snažne i značajne ekspresije, on je univerzum, i to je ono što volim kod njega. Kada čovek počne da ga čita stupa u jedan svet, a to je odlika velikih pisaca. Voleo bih da čitam i druge pisce. Čini mi se da sam čitao vaše pesnike, mnogo sam čitao poeziju u nekim periodima, ali nisam u stanju da kažem ime nekog vašeg pesnika.

Ko ste vi Gospodine Ben Želun?

To je teško. Napisao sam knjigu, manje više autobiografsku u kojoj sam pokušao da objasnim ono što sam proživio. Zove se »Narodski pisac«. Pokušao sam da opišem svoje detinjstvo, svoje odnose sa ženama i sa drugim ljudima. Ta knjiga mi je dobro poslužila, oslobodila me je mnogo čega, ali mi nije pomogla da više naučim o samom sebi. Možda je druge podsetila na mene. Ja sam čovek koji s pažnjom gleda na svet, slušam druge i gledam šta se događa oko mene i pokušavam da pomalo ispunim vreme drugih ljudi stvarima koje im pričinjavaju zadovoljstvo i koje ih, u isto vreme, podstiču na razmišljanje. Na kraju, pisanje je čudesna avantura u kojoj po malo i sam učetvujem.

Razgovor vodila Ljiljana Jeremić